

ՏԱՍՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ՄՇԿԿ

Տարեկան դինը 10 ռուբլ. կես տարվանը 6 ռուբլ. 50 կոպեկով:
 Առանձին համարները 5 կոպեկով:
 Թիֆլիսում գրվում են միմյանից խմբագրատան մէջ.
 Ըստարարարացիքը ղիմում են սղրակի.
 Тифлис. Редакция «Мшакъ»

Խմբագրատանը բաց է առատեղան 10—2 ժամ
 (բացի կիրակի և տոն օրերից)
 Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն ինչով:
 Յայտարարութիւնների համար վճարում են խորանայի քսան 2 կոպեկ:

„ՄՇԿԿ“

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թ. լին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ)

Սը հրատարակվի նոյն զիջրով և նոյն պրոգրամինգով ԱՄՆՆ ՕՐ (բացի տոն և տոներին հետևող օրերից):

ՊՐՈԳՐԱՄԱՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիտոն և Բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ:

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 ռուբլ. կես տարվան 6 ռ., հինգ ամս. 5 ռ., չորս ամս. 4 ռ., երեք ամս. 3 ռ. երկու ամս. 2 ռ. և մի ամս. 1 ռուբլ.:

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետևող հասցէով. Тифлис, редакция «Мшакъ»:

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՄՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԻՊԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մարմնամարդութիւն: Ներքին տեսութիւն «Голосъ» լրագրի յօդուածները: Նամակ խմբագրին: Նամակ խմբագրին: Ներքին լուրեր: — Մշակի: հեռագիրներ: — Յայտարարութիւններ: — Բանասիրական: Գաւառական մամուլ:

ՄԱՐՄՆԱՄԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Այս օրերս բացվեցաւ Թիֆլիսում մի շատ օգտակար հիմնարկութիւն, այն է մարմնամարդական դասընթացի Գունիբեան հրատարակի վրա:

Մենք չենք կրկնի այստեղ հին, մնացած ճշմարտութիւնը թէ «առողջ մարմնի մէջ առողջ

Տոգի է լինում», — այդ ընդհանրապէս ուղիղ միտքը կարող է, ի հարկէ, բացառութիւնների վերաբերութեամբ և սխալ լինել, որովհետև շատ անգամ մենք տեսնում ենք որ թէ արական և թէ իգական անհատը, որ ֆիզիկապէս ամեն կողմից զեղեցիկ, զօրեղ և առողջ է, լինում է բարոյապէս և մտաւորապէս թուլ և անընդունակ, տեսնում ենք և հակառակ բացառութիւններ, — բայց մի բան անուրանալի է, որ նոր սերունդի դաստիարակութիւնը չը պէտք է լինի միակողմանի:

Մարմնի օյժը, ի հարկէ, չը նաստիկա) ամենալաւ միջոց է պէտք է զարգացնել ի վնաս մտաւոր և հոգեկան զարգացման, չը պէտք է նոյնպէս մտաւոր և հոգեկան զարգացումը կատարվի ի վնաս ֆիզիկական զարգացման: Խելացի մանկավարժութիւնը իրաւացի կերպով պահանջում է երկու կողմի զուգորթաց և հաւասարաչափ զարգացում:

Նայեցէք մեր այժմեան նոր սերունդի վրա, նայեցէք մեր երիտասարդ թէ տղաների և թէ աղջիկների վրա, — և դուք կը համոզվէք որ մենք նրանց մտաւոր կողմը զարգացնում ենք ի վնաս ֆիզիկական զարգացման: Մեր գիմնադիւններում, ինստիտուտներում, պանսիօններում և հոգեւոր դպրոցներում տղաները և աղջիկները ամբողջ օր, փակված դասատներում նստած, որտեղ շատ անգամ օդափոխութիւնը շատ պակասաւոր է լինում, մէջքը ծռած անդադար դասեր են սերտում, իսկ ֆիզիկապէս մենք նրանցից պատրաստում ենք թուլ, հիւանդոտ, նիհար, շատ անգամ այլանդակ էակներ...:

Այդ դաստիարակութեան վրնասակար ուղղութեան հետքերը մենք ամենքս աւելի կամ պակաս կը տեսնենք մեզ վրա:

Մարմնամարդութիւնը (գիմն

նաստիկա) ամենալաւ միջոց է վերականգնեցնել հաւասարակշռութիւնը նոր սերունդի մտաւոր և ֆիզիկական զարգացման մէջ:

Այդ պատճառով մենք չենք կարող ուրախութեամբ չը ողջունել այնպիսի մի հիմնարկութեան, ինչպէս պ. Աօպէսից Թիֆլիզում հիմնած մարմնամարդական դասընթաց, որտեղ մեր ուսում առնող նոր սերունդը միջոց կունենայ գիմնաստիկայով պարապել և լատինական ու յունական քերականութիւնները սերտելուց յետոյ, վարժվել ֆիզիկապէս և կազդուրել մարմնի թուլացած և փչացած օյժերը:

Խորհուրդ կը տայինք մեր քաղաքի բոլոր դպրոցական վարչութիւններին յանձնել պ. Աօպէսին իրանց աշակերտներին և աշակերտուհիներին, նրանց մարմնամարդութեան մէջ վարժեցնելու համար:

Մանաւանդ այդ խորհուրդը կը տանք Ներսիսեան դպրոցին, որի լուսաւորված հոգաբարձութիւնը և բարձր ուսում ստացած տեսուչը ուշադրութեան արժանի այն համոզմունքի են հասել թէ մանուկների առողջութիւնը շատ երկրորդական բան է:

Մեր բոլոր բժիշկներին ուշադրութիւն ենք դարձնում պ. Աօպէսի օգտակար և անհրաժեշտ հիմնարկութեան վրա:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼ

Արդէն ինն ամիս է կրեանում հրատարակվում է մի շարքաթիւրթ, որը կրում է «Պատկ» անունը:

Այս ամիսը «Պատկի» հրատարակութեան առաջին տարվայ վերջինն է: «Պատկը» № 32-ից շարքաթիւրթ 1 1/2 թիւրթ է հրատարակվում և դրանով խմբագրութիւնը ուզում է ցուցնել մինչև յունվարի կեսը խմբագրական ամբողջ տարին: (№ 32) *

Այս ժամանակամիջոցին «Մշակը» իր ընթերցողների ուշադրութիւնը չէր դարձնում այդ լրագրի վրա, միայն, որքան մենք յիշում ենք, դեռ հրատարակվելուց առաջ, երբ տպվեցան յայտարարութիւններ «Պատկի» հրատարակվելու մասին, «Մշակը» երկու տող նուիրեց այդ լրագրին, նկատելով որ միանգամից ծիծաղելի է հրատարակել կրեանում մի շարքաթիւրթ, պատմական և մանկավարժական փոքրիկ լրագրի յետոյ դարձաւ երկտող նկատողութեան մէջ ցոյց տուեց ինչ ուղղութիւն պէտք է ունենայ մի գաւառական թիւրթ: Ահա, անցնում են ամիսներ և, վերջապէս, «Մշակի» մէջ երևում են պ. Գաղեանի երկու յօդուածները, որոնցից մէկը (Մշ. *): Փակագծերի մէջ դրած թուանշանները «Պատկ» լրագրի համարներն են ցոյց տալիս:

№ 143) ամբողջապէս նուիրած է ոչ թէ առհասարակ «Պատկին», այլ նրա համարներից մէկի (№ 15) մէջ տպված երեւի յօդուածին «Հառաջողութեան մասին հայրերի հրահանգը» վերահարով, իսկ երկրորդի մէջ (Մշ. № 170) ի միջի այլոց պ. Գաղեանը ասում է «Պատկ» լրագրի վրա ևս մի քանի խօսք: Վերջապէս ամենավերջին ժամանակը «Մշակի» մէջ տպվեցան մի քանի թղթակցութիւններ կրեանից:

Ահա այն բոլորը, ինչ տպվել է, դարձաւ կրկնում ենք, որքան մենք յիշում ենք, «Մշակի» մէջ «Պատկ» լրագրի վերաբերմամբ, ըստ երևութիւն «Մշակը» աւելորդ է գտել խօսել մի այնպիսի լրագրի վրա, որպիսին է, գոնէ մինչև այժմ, «Պատկը», այնուամենայնիւ մենք նուիրում ենք այդ լրագրին մի քանի խօսք:

«Պատկը» հաւատացնում էր, որ նա ունի մի քանի հարիւր ստորագրող (դեռ ապրիլին, № 7) հաւանական է, որ նրա բոլոր ստորագրողները կարող են այդ լրագիրը ծայրէ ի ծայր, ճանկանալով սպասել «Մշակի» ընթերցողներին մի այդպիսի շարքաթիւրթ, համեստութեամբ առաջարկում ենք միայն մի յօդուած, որի մէջ, կարող ենք ասել, ամիտոված է ինն ամսվայ (համարեա ամբողջ տարուայ) «Պատկը», իսկ միւս կողմից որովհետեւ այդ թիւրթի հրատարակութեան առաջին տարին համարեա վերջացել է և «Պատկի» պ. խմբագիրը ի հարկէ իր ամբողջ տարվայ գործունէութեան մէջ հաշիւ կը տայ իր ընթերցողներին, մեր այս փոքրիկ յօդուածը, յուսով ենք, կօչնի պ. խմբագրին այդ գործի մէջ:

Այս տարվայ սկզբում, այսինքն մի այնպիսի ժամանակ, երբ ամեն մի ուսանող կարծես վախճում էր իր շուքից, երբ ուսուցչ ամբողջ մամուլը վախճում էր համակրութեամբ վերաբերվել դէպի ուսանողները, իրախոյս տալ նրան գործելու, մի այնպիսի սնցած տխուր ժամանակ, ասում ենք մենք, Թուսաստանի միւս ծայրում, կրեան քաղաքում, դուրս է գալի «Պատկի» առաջին համարը:

Ահա ինչ է ասում պ. Վ. Պապազանեանցը, այդ լրագրի խմբագիրը, դիմելով ուսանողներին.

«... Նոցա (այսինքն՝ գիւղացոց) կրթութեան միակ աղբիւրն է ուսանողութիւնը. կրթութիւ, դաստիարակել հասարակ ժողովուրդը կարող է միայն կրթվածն ու դաստիարակվածը: Արեւմ ձեզ եմ դիմում ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐ, Գուք, որ հասկացել էք տկարութիւնը, կարող էք և Գուք միայն բուժել...» և այլն և այլն (№ 1)

«Либераль! Чертъ вазами!» անուշտ կարծեցին անհեռատներից ոմանք, չիմանալով «Պատկի» պ. խմբագրի փորագար: Բայց աւելի հեռատները, մանաւանդ կարողավ ինն հայ ուսանողների (Մոսկվայի) մտղթանքը, փոքր ինչ ժպտեցին և ծնածեցին. «կարեւոր է, կը տեսնենք»:

Տեսէք, ընթերցող, թէ ինչպէս լաւ էին հասկացել Մոսկվայի վերոյիշեալ հայ ուսանողները (որոնց թւում ևս տեսնում ենք պ. պ. 2. Առաքելեանցին և Ս. Գաղեանցին) հայոց մի գաւառական թիւրթի հրատարակութեան նշանակութիւնը և ինչպէս էին շորհաւորում նրա ծնունդը: «... նկատելի է մի այնպիսի օրգանի պակաս»:

սութիւնը, որ իր գլխաւոր ուշադրութիւնը դարձնել տեղական ժողովրդի կենսական—տնտեսական և մտաւոր խնդիրների վրա, երբ դատարկ է լրագրի այն սեղը, որ զբաղվել միայն ներքին, բուն ժողովրդական հարցերով, մի այնպիսի ժամանակ ամեն մի ձգտում լցուցանելու այդ դաստիարակութիւնը, պէտք է ամենայն համակրութեամբ ընդունվի նրանցից, որոնց համար թանկ է և ցանկալի գաւառական ժողովրդի բարօրութիւնը» (№ 1)

Անցնում է մօտ ամիս ու կէս դեռ պ. Պապազանեանցի համակրութիւնը չէ ստուել դէպի ուսանողները, ահա ինչ է ասում նրա օրգանը Մուրճի բերանով.

«... կրկնում ենք պ. Ասիպցուն, որ... (և այլն և այլն), որ ուսանողական կրթիչ ազնուութեան հակապատկեր դարվելի լինելիս ցնորական խնթութիւններով հրապուրված ուսանողները կը սուրբ կոչոււմը (լաւ ուշադրութիւն դարձրէք), պատկառելի դէվիդը չաղաւաղի, չը սրբապղծի հասարակութեան առաջ...» (№ 8)

Այս խօսքերը ասած են պ. Մէլիքզադէի հայոց ուսանողութեան պատկերի մասին, որը տրպփեցաւ «Մշակուած» Չենք կարող չը խոստովանվել, որ այդ պատկերի մէջ կային և չափազանցութիւններ (պ. Մէլիքզադէն անկասկած աչքի առաջ ունեցել էր մեր այժմեան գործիչներին, որոնք դուրս են եկել այդ շրջանից և, նրանց վրա հիմնվելով և փոքր ինչ էլ աղատութիւն տալով իր բանաստեղծական ձիւրքին, նկարել էր շատ տխուր պատկեր), բայց այդ չափազանցութիւնները իր ժամանակին հերքեց պ.

Մեր կարծիքով մեր բժիշկների պարտաւորութիւնն է յորդորել ծնողներին և դպրոցների վարչութիւններին ուղարկել մանուկներին մարմնամարզական դասընթաց, յորդորել և հասակ առած անհասակներին օգուտ քաղել այդ օգտակար հիմնարկութիւնից, որովհետև յայտնի է որ մարմնամարզութիւնը պահպանում է և հասակ առածներին շատ և շատ հիւանդութիւններից, պնդացնելով մարմնի ոյժերը: Այսպէս իւրաքանչիւր մի քաղաքի մէջ կան հասակ առած մարդիկներից բաղկացած մարմնամարզական ընկերութիւններ:

Իսկ իրան, պ. Լօպէսին, խորհուրդ կը տանք հրաւիրել մի մշտական բժիշկ իր հիմնարկութեան համար, եթէ նա ինչպէս յայտնել է իր յայտարարութեան մէջ, կամենում է մտնել բժշկական մարմնամարզութիւնը, մանաւանդ այլանդակված կազմուածք ունեցող մանուկների համար:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ГОЛОСЪ“ ԼՐԱԳԻՐԻ ԹՅՈՒՆՈՒԹՅՆԵՐԸ

„Голосъ“ լրագիրը իր անցեալ տարվայ համարների մէջ երկու աստիճանորդ յոգուածներ է ապել ուսուցիչ եկեղեցու և հոգևորականութեան մասին, որոնցով յիշեցնում է ընթերցողներին հոգևոր սինոզի նոր պրոկուրորի նշանակելը և յայտնում է իր յոյսերը և ցանկութիւնները ուղղափառ եկեղեցու հարկաւոր վերանորոգութիւնների մասին:

Յիշեցնելով այն փաստը, որ ուսուցիչ վրդ. հասարակ գոտակարգը գանազան աղանդներ է ընդունում, իսկ բարձր դասը գանազան ընկերութիւններ է կազմում, ու

րոնք բողոքովն անտարբեր են մնում եկեղեցական և կրօնական շահերի վերաբերութեամբ, համաձայնելով այն կարծիքի հետ, թէ դրա մէջ մասամբ մեղաւոր է հոգևորականութիւնը, լրագիրը մասնացոյց է լինում այդ երեւոյթի հետեւեալ պատճառների վրա. որ ուղղափառ եկեղեցական արտորոգութիւնները բաւական անհասկանալի և ձանձրացնող են ժողովուրդի համար և մասամբ անկարգ, որ եկեղեցու մէջ կարգացածներից և երգածներից շատ բան անհասկանալի է ոչ թէ միայն ծխականների, այլ և հոգևորականների շատերի համար, որ եկեղեցական գրքերի թարգմանութիւնները անբաւականացուցիչ են, որ այդ թարգմանութիւնները տեղ տեղ մութ և անհասկանալի են և մասամբ անկանոն:

Այս պահանջները ցոյց տալուց յետոյ լրագիրը կարծիք է յայտնում, թէ հարկաւոր է Ռուսաստանի գանազան քաղաքներում մասնաժողովներ կազմել յուսուելով և գիտնական հոգևորական անդամներով եկեղեցական գրքերի անհասկանալի տեղերը ուղղելու և բացի այդ գանազան աղօթքների և եկեղեցական երգերի լեզուն փոխելու և այդ լեզուն հասարակ և ընդհանրութեան համար գիւրջմբռնելի դարձնելու նպատակով: Բացի այդ „Голосъ“ կարծում է, որ կարելի էր եկեղեցական արտորոգութեան ժամանակ մի քանի անգամ կրկնով աղօթքները, մաղթանքները և միակողմանի ընթերցանութիւնը կրճատել և այդպիսով լաւացնել նրանց յատկութիւնը, փոքրացնելով քանակութիւնը:

Լրագիրը փաստերով ապացուցանում է, որ այդպիսի վերանորոգութիւնը նոր ազանդ չի ծագեցնի և ուղղափառ եկեղեցու ամբողջութեանը չի վնասի:

„Այժմ վաճառքի մէջ եկեղեցական արտորոգութիւնները երկար են, նկատում է լրագիրը, ծխականների մէջ աւելի կարճ, իսկ պալատական, պետական և մասնաւոր եկեղեցիների մէջ արտորոգութիւնները կըրճատվում են և փոփոխվում են: Այդ փոփոխութիւններից կարժած են նրանց լաւ յատկութիւնները, որոնք մեզ պահասում են: Շտապով կարգաւոր և երգելը, մի և նոյն ժամանակ ընթերցողութիւնը չը վերջացրած երգեցողութեան սկսելը, աղօթող-

ների տաճարից անդադար դուրս գնալը և ներս մտնելը, երեխաների լացը և աղաղակները, դրանք բոլորն էլ սովորական այնպիսի երեւոյթներ են մեր ծխական եկեղեցիների մէջ, որոնք կարող են խանգարել ամենամեծ աստուածապաշտական տրամադրութիւնը: Եթէ կատարվեն վերոյիշեալ վերականգնիչ, քանի որ աղօթքները լաւ կը հասկանան բոլորը, հետեւապէս չեն ձանձրանայ և նրանց աստուածապաշտական տրամադրութիւնն էլ չի խանգարվի:“

„Голосъ“ կարծում է, որ եկեղեցական հասկանալի արտորոգութիւններով զբաււած ժողովուրդին պէտք է աւելի մասշնչի լինեն եկեղեցական շահերին և պէտքերին վերաբերեալ հարցերը: Այդպիսով կը բարելոքվեն եկեղեցական տնտեսութիւնը, հաշիւները, աղքատների հովանաւորութիւնը և ծխական ուսումնարանների դրութիւնը, որովհետև դրանք հասարակական գործ կը դառնան:

Խօսելով ուսուցիչ հոգևորականների դրութեան մասին, լրագիրը նկատում է, որ այդ դրութիւնը պէտք է մեծ փոփոխութիւնների ենթարկվի թէ ներքին, թէ արտաքին և թէ բարոյական կողմերից:

Մեր բարձր հոգևորականութիւնը, ասում է լրագիրը, պէտք է հեռու լինի աստիճանաւորութիւնից և անմտչելի չը լինի: Կարևորագույնը պէտք է կատարեալ հովիւների լինեն, մօտ լինեն ցածր աստիճանի հոգևորականներին և ժողովուրդին: Աւերմի եպիսկոպոսական աստիճանը ստանալու պայմաններն էլ պէտք է փոփոխվեն:

Կուսակրօններից վերջին ժամանակներում շատ քիչ եպիսկոպոսներ են ընտրվում, որոնք բարոյական և գիտնական յատկութիւններով գերազանց լինէին: Մի և նոյն ժամանակ պատահաբար և բողոքովն իրօր եպիսկոպոսական աստիճանը յատկացրած է միայն կուսակրօններին: Եկեղեցական ոչ մի օրէնք այդ չէ պահանջում, ընդհակառակը, քրիստոնէական սկզբնական գաղափարի համեմատ, կուսակրօնները պէտք է հեռու մնան հասարակական վարչական գործունէութիւնից, նրանց համար պէտք է խորթ լինեն կենսական և գործնական շահերը:

„Մինք չենք զարթեցնում պատկած եպիսկոպոսների վիճելի հարցը, ասում է „Голосъ“, այլ պնդում ենք, որ եպիսկոպոս լինելու համար անպատճառ հարկաւոր չէ կուսակրօն լինել և այդ պաշտօնը պէտք է մատչելի անել ժողովրդական հոգևորականութեանը: Այլի քահանաներից շատերը, ասանց կուսակրօնութիւնն ընդունելու, կարող են եպիսկոպոս լինել: Այսպիսի եպիսկոպոսները աւելի ամուր կապված կը լինեն թէ միւս հոգևորականների և թէ ժողովրդի հետ և նրանց յարաբերութիւնները վերջինների հետ աւելի թաւալ, մարդկային և բնական կը լինեն:“

Շարունակութեան մէջ լրագիրը կարծիք է յայտնում, որ հոգևորականներին պէտք է հեշտացնվեն այդ կոչումից հեռանալու միջոցները, որ հոգևորականների կրթութեան և հովուական պաշտօնի համար պատաստվելու միջոցները պէտք է լաւացնել, որ նրանց նիւթական դրութիւնը պէտք է ապահովել, որ վերջապէս նրանց վարձատրվելու մի քանի ստոր ձևերը պէտք է փոփոխել և այլն:

Վերջը լրագիրը նկատում է, որ եթէ հոգևորական դասի այդ անաջող պայմանները չը փոխվեն, մարդիկ կը ձեռնադրվեն ոչ թէ իրանց կոչման համեմատ, այլ ուրիշ նպատակներից զրոյված:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Երևան, 25-ին դեկտեմբերի 80

«Մշակի» 199 և 228 համարներում Վրոյրը ըստորագրութեամբ մի նամակագիր խօսելով լուսաւորչական հայերի դէպի բողոքականների ունեցած ատելութեան մասին, ի միջի այլոց յիշում է բողոքական Ասատուրին հրապարակազանակոծելը և նրան սպանելը բողոքականութեան համար: Պարտաւորութիւն եմ համարում պ. Վրոյրին հետեւել պատասխանը տալ: Բողոքական Ասատուրը իմ հարազատ հայր է, նրան ոչ մի ժամանակ չեն ծեծել, նա այն կորած մուրթած մարդիկներից չէր, որ համարձակվէին նորան փողոցում կամ մի այլ տեղ ծեծել: Զօր սպանեցին Նրեանից 17 վերստ հեռավորութեամբ Բէջըղաղու գիւղում 1876 թուին. սպանողը քահանայ էր, Հայրս գնացել էր տէր հօր տունը նորանից իր 800 ռուբլի ստանալիքի համար, քահանան կարծելով

Կարգանցը «Մշակում», որի մէջ ևս երեկոյս և Մօսկվայի կարծում 20 հայ ուսանողների բողոքը, բայց... բայց առաւել լաւ է լուել այդ բողոքի ստեղծվելու մասին, միայն այսքան կարող եմ ասել, որ Մօսկվայի հայ ուսանողութիւնը, որքան ևս անձամբ համոզվեցայ, իմանում է յարկել և սիրել այնպիսի զարովիչներին, որպիսին մեր տաղանդաւոր Բաֆֆին է:

Մի օրգանից, որը ուղում էր ցոյց տալ իրան ընդունակ հասկանալու թէ ինչ է ուսանողը և երբ է սուրբ կոչումը etc. etc. ի հարկէ, ընթերցող, դուք չէիք կարող սպասել հետեւեալը:

Պ. Թ. Զ., իբր թէ ցոյց տալով Կարգանցին, որ նրան ամենին աւելորդ էր (Մշ. № 143) յիշել իր ուսանող լինելը (Բնու է յիշել այդ պ. Կարգանցը ցոյց կը տանք ներքե), ասում է.

«... Լսեցիք, պարոններ, Մօսկ. համալսարանի իրաւար. բաժնի ուսանող և գիտէք ինչ է նշանակում ուսանող—մի ամենիմաստ, բազմագէտ...» չենք ուզում շարունակել արտադրել գանազան երեխայական ծաղրութիւնների ամբողջ մի շարք: Այստեղ մենք ուշադրութիւն կը դարձնենք պ. Թ. Զ.-ի այն խօսքերի վրա, որոնք վերաբերվում են առհասարակ ուսանողութեան.

«... Բայց ներքեք, պ. Կարգանց, մեք այդ անունից (այսինքն ուսանող) շարունակելով չենք, այդ նոր բառ չէ մեզ համար, մեք տգէտ ամբողջի դազափարը չունենք ձեր ուսանողութեան վրա, մենք համոզված ենք թէ չէք միշտ էլ էլ կը մնայ, թէ կուզ Մեքքայ էլ տանես նրան...» (№ 30)

Բրա՛վօ... որ Յիսոսովին է խօսացել աւելի համակրութեամբ... Եթէ ամսվայ մէջ այսպիսի փոփոխութիւն մի լրագրի հայեացքների մէջ, բայց ոչ, սա մի զարմանալու բան չէ. մենք գիտենք և դուք, պ. Պապաջանեանց, ինքներդ էլ գիտէք թէ ինչ շարժառիթներ էին ստիպում ձեզ իւրև ուսանողների գլուխը: Մենք այդ կը ցոյց տանք փոքր ինչ ներքե:

«Ապացոյցներ, պատմական փաստեր, օրինակներ, իրողութիւններ...» գոռում է «Մեղու Հայաստանի»: Արքան էլ պատմութիւնից վերցրած օրինակներ ցոյց տաս, որքան էլ փաստեր աչքի առաջ դնես, նա դարձեալ շարունակում է ասել թէ «Մշակը» առանց փաստերի է խօսում և այլն և այլն: Մի և նոյն քաղաքականութեան հետեւի և Պապիք:

«Պապիք» աշխատակցում են Էջմիածնի երկու երեկի պաշտպանողներ Թ. Զ. և ՅՎՄ: Մենք չենք իմանում թէ ոչ են այդ պարունները, բայց թէ դրանց յողուածների սխալատիքական ձևերից, թէ ո՞րից, թէ, վերջապէս, լօգիկայից երևում է թէ հոգևորականների որ կարգից պէտք է լինեն:

«...Մեք (Թ. Զ. № 30) միշտ կը պաշտպանենք Էջմիածնի նշանակութիւնը... (և այլն)... բայց եթէ երբէք կատարվեն նորա մէջ այնպիսի իրողութիւններ, որոնցով կարող է վայր ընկնել նա, մեք... չենք զլանալ նաև այդ իրողութիւնների դէմ յարձակվել...»

«...Էջմիածին և Էջմիածնականներ—տքա բողո-

րովին տարբեր բաներ են, որոնց չէ կարողանում «Մշակը» իրարից որոշել...»

Միթէ այստեղ հարկաւոր են որ և ինչ բացատրութիւններ. այս սօֆիստիքական ձևերը ամենքին համար ակնհայտ են: Կարծես պ. Թ. Զ. չէ իմանում, որ «Մշակը» եթէ յարձակվում է Էջմիածնի անդորոնեւութեան վրա, այդ չէ նշանակում թէ «Մշակը» հերքում է, որ Էջմիածինը (Իբրև ազգային հիմնարկութիւն) կարող է մեծ դեր խաղալ ազգային պատմութեան մէջ, ինչպէս և խաղաղել է մի քանի անգամ, կարծես Թ. Զ. չէ հասկանում, որ Էջմիածնի վրա յարձակվել նշանակում է յարձակվել նորա մէջ այժման գլխաւոր գործիչների վրա...»

Անա Էջմիածնի այս երեկի պաշտպանողը ինչպէս է ուզում պաշտպանել Էջմիածինը:

«...Քանի քանի անգամ Էջմիածինը հաշիւ տուաւ Ալաշկերտցոյց փողի մասին, քանի քանի անգամ ասուեցաւ թէ հանդուգեալ Ալաշկերտցոյց բողոք գրութիւնները ամբողջ և անվնաս պահվում են Էջմիածնում, բայց «Մշակը» դու այժմ գոռում է թէ այդ փողերը կերուած են (?), դու ձեռն է թէ այդ գրութիւնները բողոք (?) այրուած են...»

Ինչ կը վերաբերի ալաշկերտցոյց փողերի մասին, այժմ էլ ոչ ոքի համար գաղտնիք չէ այն, ինչ հաղորդեց Հայկալը (Մշ. № 178), այսինքն սեպտեմբերի 26-ին եղել է Ա. Պոյսում ազգային ժողովի նիստը և ըստ առաջարկութեան պ. Պ. Գալիպիանի որոշվել է խնդրել Վ. Կաթողիկոսին, որ ժողոված դրամը գործածվի իր նպատակին:

Մեկ ամենքին յայտնի է, որ այդ փողերը մինչև անգամ հանգստութիւն են վայելում Էջմիածնում: Աւերմի «Պապիք» մայիսի համարի մէջ (8) մի ուրիշի՛ պ. ՅՎՄ-ի միջոցաւ ասել է հետեւեալը.

«... Էջմիածնի վրա խօսած ժամանակ գոնէ պէտք է թերթեր («Մշակի» խմբագիրը) նրա պատօնական օրգանը: Այդքան վայր ի վերոյ՝ յարձակումներից յետոյ կը խոստովանի արեւօք պ. Արծրունին թէ ինքն սխալվել է, եթէ նրան ցոյց տան անցեալ տարվայ (այս 1879) հոկտեմբերի ամսաւորում տպուած, որ օգոստոսին առած են ալաշկերտցոյց փողերով... (այս ինչ) ...արժեւորումներ... և այդ դրամի գործադրութիւնը յանձնված է Ա. Պոյսի Կարողալից Արեւելեան ընկերութեանը: Ի՞նչ արժէք ունեցան «Մշակի» առաջնորդող յողուածներով պահանջները:»

Ասկ այդ խօսքերը, ասում ենք, մենք, լրութիւն չէր... բաւական չէ, որ (Արարատը, Էջմիածնի օրգանը, քննարկում է ժողովրդին, որ «Պապին» էլ մի կողմից նրա օգնական է հանդիսանում... Զուարճացէք, ընթերցող, թէ ինչ կարծիք են Էջմիածնի պաշտպանողները (նոյն իսկ № 8):

«... Ո՞նի Բագ. Արծրունին մի քանի կօպէկ նուիրելով (ի հարկէ սղգի պահանջները լրացնելու նպատակաւ), նոյնպէս և շատերը կարծես իրաւունք են ստանում պահանջող լինել... (պահանջել Էջմիածնից որ այդ կօպէկները իր նպատակին դործածվին)...»

Մրան, Էջմիածնի պատուելի պաշտպանողներ, ուերէն կասն. «Вотъ тебѣ и разѣ!»: